

Мирослав Янакиев

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ИЗУЧАВАНЕ НА ЧУЖД ЕЗИК¹

„Детето има право на свобода на изразяване на мнение. Това право включва свободата да търси, получава и предава информация и идеи независимо от границите“

(Чл. 13 от Конвенцията за правата на детето в резюме)

Езици – кои, кога, как

Почти всеки човек в наше време си е задавал въпросите: струва ли си да се заеме да изучава някакъв чужд език; ако се заеме, кой да е този език, кога и как да го изучава.

За родителите тези въпроси стоят и спрямо децата им. За учителите тези въпроси стоят и спрямо учениците им.

Ще се опитаме да предложим разумни отговори на тези въпроси. Наричаме ги разумни, защото се опират на постигнатото от науките, които имат задачата да обслужват хората, когато те искат да отговарят разумно на такива въпроси.

Тези науки са: 1. езикознанието (лингвистиката) и, по-точно, неговият дял, който наричат „приложна лингвистика (applied linguistics)“; 2. психологията и, по-точно, нейният дял, който наричат „приложна психология (applied psychology)“.

Кои езици да усвояваме

Обичат да си служат с разни образни изрази, когато искат да покажат колко хубаво е да знаеш повече от един език. Казват например, че един език в повече е един прозорец в повече към света.

Но неясни в тези образни изрази са и думата език, и думата прозорец. Прозорците могат да бъдат и големи, и малки. А езиците може ли да бъдат и големи, и малки?

Според днешната лингвистика, „големината“ на един език се определя на второ (на второ, не на първо!!) място от броя на хората, които си служат с него днес в света. Но не само от този брой! На първо място „големината“ на един език зависи от „разпръснатостта“ на хората, които си служат с него по земята. Колкото по-вероятно е да намерите някъде по земята хора, с които да можете да общувате на този език, толкова той е „по-голям“. И най-после „големината“ на един език в съзнанията на хората се определя от перспективите за разпространяването му в света.

В науката за езика предпочитат да говорят не за „големината“ на един език, а за неговия „престиж“ в света.

¹ В сп. *Образование*, София, 1992, № 3, с. 4–8.

Важно е да сме наясно: престижът на един език се определя от три обективни (нека добре помним – обективни!) фактора. Тези фактори са – да повторим:

1. в колко страни в света си служат с този език днес;
2. колко хора си служат с този език в света днес;
3. в колко страни в света ще си служат с този език утре.

Когато искаме разумно да решаваме въпроса кои езици да се заемем да усвояваме сами и въпроса кои да подтикваме децата си да усвояват, би трябвало да вземем под внимание и трите тия фактора, като съобразяваме, че за нас, възрастните, най-важен е вторият фактор, а за децата ни най-важен е третият.

Защо не е толкова важен първият фактор?

Да се опитаме да обясним с примери.

Ще оставим настрана китайския език – говорят на този език много хора, но почти само в Китай (а и китайската писменост е много сложна). След английския език по брой на хората, които си служат с него, иде португалският език. Много са не португалците. Много са жителите на Бразилия, които използват като основен език за общуване португалския език. Но въвн от Бразилия, Португалия, Ангола, Мозамбик, Гвинея Бисау с малко хора можете да се разберете на португалски.

На френски език в света говорят по-малко хора, отколкото на португалски. Но ако можете да общувате на френски език, в много повече страни в света с негова помощ ще можете да бъдете обслужвани, без да се затруднявате. Даже и в Бразилия.

На испански също в света говорят по-малко хора, отколкото на португалски, но затова пък, както и на френски, на испански също говорят в повече страни, отколкото на португалски.

На руски сега общуват в по-малко страни в света, отколкото на португалски, френски и испански. Сега в по-малко страни в света можете да намерите хора, с които да се разберете на руски, а не на испански или на френски. За английски и да не говорим! Не, дойде време да вземем под внимание и английския. Когато почнем да решаваме въпроса кои езици да се заемем да усвояваме, сред „кандидатите за езици, които си струва да се заемем да усвояваме“, по всички показатели на първо място стои английският: най-много хора си служат с него, въвн все повече страни все повече хора ще си служат с него. И ние, възрастните, и децата ни най-добре ще е на първо място него да почнем да усвояваме (разбира се, като едновременно усъвършенстваме уменията си да използваме своя роден език).

И така: безспорно най-напред английски! Но, естествено, не само английски! Да се опитаме да подредим по престижност

следващите езици, които си струва да почнем да усвояваме. Следващият, след английския, който ние, възрастните, има смисъл да се заемем да усвояваме, ще е разумно да бъде свързан с нашата професия. И тук ще трябва да включим в сферата на вниманието си още езици. Кои езици?

По-късно ще стане ясно защо един възрастен човек не бива да смята, че като почне да учи „чужд език“, ще може да го овладее в устната му форма до такава степен, че да не се стеснява, когато разговаря на него. Но щом знаем това, разумно ще е да се опитаме да овладеем чуждия език до степен да четем литературата по специалността си на този език и да разбираме какво ни обясняват устно на този език по нашата специалност, а ако не можем нещо да разберем, да бъдем в състояние устно да поискваме доразяснения.

За човек с техническа специалност е разумно да се опита да усвои като трети чужд език (освен английския) в степен, за която стана дума за човек, който се специализира в така наречените хуманитарни науки – *френски*.

А за човек, който се оформя като човек със заложи в областта на изкуствата – музиката, скулптурата, живописата, архитектурата – италианският език е третият език, усвояването на който ще му бъде най-нужно. Пък, освен това, на италиански човек може да се разбере и в Швейцария, че и (при достатъчно добре развита езикова култура) с хора, говорещи на испански или на португалски.

Но кой е вторият език? Защо прескачаме направо на третия чужд език? За възрастните хора в нашата страна „загадъчният“ втори език е руският, който им е, така да се каже, безплатно даден от досегашната ни общообразователна система. Друг въпрос е как са го учили и доколко са го научили. И за това ще стане дума. Трябва значително да изменим начина, по който до сега учехме чуждите езици в началните и средните училища, ако искаме тези езици да бъдат наистина научавани там.

А за децата?

Известна ни е поговорката: „Не бива заради Петър да намразваме и свети Петър!“ С руския език у нас сега се случва точно според тази поговорка.

По-рано рекламираха „езика на великия Ленин“, цитираха Маяковски:

Да будь я и негром преклонных годов,
и то без унынья и лени
я русский бы выучил только за то,
что им разговаривал Ленин.

Сега много често се обявяват против руския език именно защото на руски е разговарял Ленин.

Да оставим настрана умишлената неточност на Маяковски в стихотворението му. Достатъчно известно е, че Ленин свободно е разговарял и на английски!

Да си определим отношението към руския език, като имаме предвид това, което езикованието, както видяхме, характеризира като „престиж“. Престижът на руския език в света днес расте. Да, да! Расте.

Защо расте? Ами защото територията, на която днес ще ви разбират, ако заговорите на руски, е огромна – „една шеста част от земната суша“. Престижът на един език зависи и от това – в колко различни страни той е удобен като средство за общуване; в бившите „съветски социалистически републики“ руският ще остане средство за търговски и туристически контакти, както в различните страни, които бяха части от колониална Великобритания и колониална Франция, английският и френският език продължават да бъдат най-интензивно използвани за търговски и туристически контакти.

Кога е лесно да усвояваме други езици

Да приемем, че сме вече наясно как да избираме езиците, които ние самите ще се опитваме да усвояваме или които ще подтикваме децата си да усвояват.

Естествено ни се иска да получим отговор на въпроса: как да ги усвояваме. Но нека по-напред да потърсим отговор на друг въпрос, въпрос, който рядко си поставяме: кога е разумно да се заемем да учим още един език? Кога, в смисъл на каква възраст?

В приложната възрастова психология е натрупано достатъчно количество факти, които говорят в подкрепа на хипотезата, че най-добре (лесно и точно) се усвоява един език до към настъпване на половото съзряване. И съвсем ясно е, че колкото на по-ранна възраст се почне усвояването на един език, толкова по-вероятно е той да бъде по-добре усвоен. Особено важи това за умението свободно да се разговаря на един език.

Нещо повече, ако един човек е усвоил добре на детски години два или, още по-добре, три езика, по-късно му е значително по-лесно да се ориентира в най-различни писмени текстове на най-различни езици. Е, по-трудничко е да се разбира говор на неусвоен в детинство език, но пък, ако сме се погрижили детето ни навреме да усвои сполучлив набор от три езика освен родния, ще имаме право да мислим, че сме му осигурили възможност навсякъде по света да не се чувства притеснено от недостатъчно добро произношение, от недостатъчно умение свободно да общува с непознати хора.

Как да усвояваме чужди езици

Сега вече можем да приемем, че разполагате с достатъчно информация, за да обмисляте как да се заемете да усвоявате чужди езици и (което е навярно за вас по-важно) как да осигурите на децата си възможност да усвоят навреме достатъчно добре два (или по-добре три) чужди езика.

Първото, което трябва да се опитаме „да избием от главата си“ (извинете, ако изразът в кавичките ви се струва груб), е склонността да правим разлика между „родния“ („майчиния“, „нашия си“) и „чуждия“ език.

За възрастния човек тази склонност е обяснима и за това някак си „конкретно исторически оправдаема“. Тя се маскира под псевдонима „патриотизъм“. Но нека да си припомним с разбиране крилатата фраза на Самюел Джонсън: „Патриотизмът е последното убежище за негодника!“ Трябва да си даваме добра сметка, че ако се опитваме у децата си да възпитаваме такава склонност уж с добри намерения, ние ги обричаме на труден живот през следващия век, а „патриотичните наочници“, ако сме съумели да им ги внедрим в съзнанието, страшно ще им пречат.

И сами трябва да се научим да гледаме (и, особено, децата си трябва да научим да гледат!) на всеки усвояван друг език като на различен начин за изразяване. Нека да запомним: различен, друг, но нито по-лош, нито по-добър от останалите, а просто-напросто само по-подходящ или по-неподходящ за дадена ситуация. Без такава еднакво положителна преднастройка към всеки от езиците, които сме решили да усвояваме, няма да можем да разчитаме на успешното им усвояване. Ние неслучайно досега все говорим за усвояване, а не за изучаване на „чуждите“ езици. Като изучаваме „чуждия“ език, ние го правим свой!